КИРИЛЮК Л. В., *старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права*
Харківський економіко-правовий університет

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО В СВІТЛІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На даному етапі побудови правової держави та суттєвого перетворення норм кримінального процесуального законодавства головним завданням є захист прав та інтересів людини, її життя, здоров'я, честі та гідності, гарантування особистої недоторканності й повної безпеки.

Кримінальне судочинство є досить складною процедурою для забезпечення прав і свобод людини. За своїм змістом кримінальна процесуальна діяльність складається з системи дій і рішень. Законне і обґрунтоване їх проведення зумовлює успішне досягнення мети кримінального судочинства (ст. 2 КПК України) [1].

Неможливо було б здійснити дослідження даного питання без звернення до наукових праць таких вчених, як Галагана В., Слінька С., Рогатюка К., Самолюка В., Керимова С. та ін.

Разом з тим, в умовах оновленого кримінального процесуального законодавства інститут представництва зазнав змін, тому аналіз сучасного законодавства та поглядів науковців з приводу існуючих проблемних питань представництва у кримінальному судочинстві, дослідження різних його аспектів залишається актуальним і на даний час.

Дослідження питання процесуального статусу законного представника потерпілого слід почати з розгляду загального правового статусу особи. Статус (від лат. status – стан) – це положення, стан чого-небудь чи кого-небудь; сукупність прав і обов'язків громадянина або юридичної особи [2, с. 191].

Правовий статус особи – це система прав, свобод і обов'язків, а також законних інтересів людини як суб'єкта права, визнана та гарантована державою.

© Кирилюк Л. В., 2013

У теорії права виділяються наступні види статусу особи: загальний, міжгалузевий, галузевий, спеціальний, індивідуальний [3, с. 413]. Загальний правовий статус співвідноситься з іншими видами як ціле і частина. Він визначається конституційними та міжнародними нормами. Галузевий статус передбачається нормами певної галузі права, міжгалузевий – комплексними правовими інститутами, нормами, інтегруючими у галузі; спеціальний – нормами спеціального законодавства. Індивідуальний статус особи як індивідуума має своє вираження у персоніфікації прав і обов'язків. Щодо кримінально-процесуального статусу особи зазначимо, що він є галузевим, тобто регламентується нормами кримінального процесуального права. Статус певного учасника кримінального провадження (потерпілого, цивільного позивача та інших) класифікується як індивідуальний.

Аналіз юридичної літературі дозволяє дійти висновку, що вчені розглядають поняття правового статусу невідривно від його елементів, а саме вказане поняття визначається через його структуру. Таким чином елементи такого статусу доцільно розглядати в їх взаємозв'язку. У юридичній науці висловлені різні підходи до визначення елементів правового статусу особи. Усі існуючи точки зору можна умовно поділити на три групи.

Відповідно до першої з них, правовий статус включає загальноприйняті елементи – права, свободи та обов'язки. Так, правовий статус – це загальні для всіх фізичних осіб права, свободи та обов'язки, передбачені Конституцією держави, національним правом та нормами міжнародного права; система прав, свобод і обов'язків, що знайшли своє правове закріплення в нормах права, які встановлюють політико-правовий стан особи; система прав, обов'язків і гарантій законодавчо закріплених державою в Конституції, нормативно-правових актах, законах; законодавчо встановлені державою і взяті в єдності права, свободи та обов'язки особи. Вказані елементи статусу називаються класичними, а визначення правового положення особи за такою структурою пропонується іменувати правовим статусом у вузькому розумінні [4, с. 21].

Другу групу складають точки зору, відповідно до яких загальноприйнятних елементів статусу особи (прав, свобод і обов'язків)

недостатньо для визначення його сутності, оскільки вони неповно визначають правове становище особи. Так, на думку О.В. Негодченка, до структурних елементів правового статусу особи, окрім прав, свобод і обов'язків, слід віднести її законні інтереси. Інші науковці, разом з правами, свободами і обов'язками до структури правового статусу особи відносять обмеження і заохочення, правосуб'єктність, принципи [5, с. 114].

Третю групу складають точки зору, які або виключають один із загальноприйнятих елементів статусу, або взагалі пропонують зовсім іншу структуру стосовно окремих суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Так, ряд науковців виключають із так званих стрижньових елементів статусу категорію «свободи».

О. І. Литвинчук при розгляді процесуального статусу слідчого визначає такі структурні елементи: функції, права та обов'язки, процесуальні гарантії діяльності та відповідальності за порушення норм закону.

В. П. Шибіко та Л. Л. Нескороджена пропонують розглядати правовий статус як сукупність 5 елементів: правосуб'єктність учасника кримінального процесу, його права, законні інтереси і обов'язки, юридичні гарантії здійснення прав та законних інтересів і виконання ним своїх обов'язків у судочинстві.

На думку В. І. Галагана та О. М. Калачової структуру кримінально-процесуального статусу особи складають: 1) права; 2) обов'язки; 3) правосуб'єктність; 4) відповідальність.

Аналіз вищенаведених точок зору дозволяє погодитися з твердженням, що спостерігається тенденція розширення переліку статутних компонентів, як правило, виходячи з особливостей сфери функціонування суб'єкта правовідносин, а загальноприйнятними елементами правового статусу можна вважати лише права та обов'язки.

Також необхідно зазначити, що однією з умов законного представництва учасника кримінального процесу є відсутність у нього повної процесуальної дієздатності. Під такою дієздатністю у юридичній літературі розуміється визнана кримінально-процесуальним правом психічна і фізична здатність особи до самостійного здійснення процесуальних дій, тобто до свідомої реа-

лізації своїх кримінально-процесуальних прав та виконання кримінально – процесуальних обов'язків.

Згідно з ч. 1 ст. 59 КПК, якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом із нею залучається її законний представник.

Неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (п. 12 ст. 3 КПК). Питання про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною регламентується цивільним процесуальним законодавством України.

У ч. 2 ст. 59 КПК зазначено, що питання участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями ст. 44 цього Кодексу.

Відповідно до ч. 2 ст. 44 КПК як законні представники потерпілого можуть бути залучені: батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Право батьків представляти своїх малолітніх дітей ґрунтується на такій складній юридичній сукупності як норма закону і подія (народження дитини), а для представництва батька до того ж потрібна наявність акту цивільного стану (шлюбу з матір'ю дитини), правочину (заява про визнання себе батьком дитини за відсутністю шлюбу з матір'ю), рішення суду про визнання батьком дитини. Законним представником неповнолітнього потерпілого є також усиновлювачі, які за своїм правовим становищем прирівнюються до батьків. Інші особи, вказані у ч. 2 ст. 44 КПК, можуть бути залучені як законні представники неповнолітнього потерпілого, якщо він залишився без батьківського піклування. Згідно зі ст.ст. 243-245 Сімейного кодексу України, опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а піклування – над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Опікуном, піклувальником дитини може бути за її згодою повнолітня дієздатна особа, крім осіб, зазначених у ч. 3 ст. 244 цього Кодексу.

Якщо дитина постійно проживає у дитячому закладі або закладі охорони здоров'я, функції опікуна та піклувальника щодо неї покладається на адміністрацію цих закладів. Підставами виникнення представництва в такому разі є положення закону, а також рішення уповноваженого органу про визнання особи опікуном та піклувальником. У сукупності такі юридичні факти є умовою виникнення у них повноваження для діяльності у якості законного представника.

В разі відсутності батьків у потерпілого, який є неповнолітнім або особою, визнаною у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, як законні представники можуть бути залучені повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї. Роз'яснення, хто є близькими родичами та членами сім'ї, дається у п. 1 ст. 3 КПК.

Виходячи зі змісту ч. 5 ст. 44 КПК, до якої відсилає ч. 2 ст. 59 цього Кодексу, можна дійти висновку, що законний представник потерпілого користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику. Отже, щоб визначитись з питанням, які процесуальні права є у законного представника, потрібно спочатку з'ясувати, якими правами користується потерпілий. Права потерпілого під час досудового розслідування та судового провадження визначено у ст. 56 КПК.

Виникає питання, якими із перерахованих процесуальних прав користується безпосередньо законний представник потерпілого. Відповісти на нього досить складно.

Очевидно, що деякі із прав потерпілого, зазначені у ст. 56 КПК, не можуть належати законному представнику. Наприклад, право давати показання, передбачене п.6 ч.1 цієї статті, має тільки потерпілий. Також виключно йому належать права, передбачені п.п. 8 і 10 ч.1 ст. 56 КПК, а саме:

– право мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;

– право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом.

Для того, щоб не виникало питання, які права потерпілого належать його законному представникові, вважаємо, що потрібно в окремій статті КПК визначити процесуальні права цього учасника кримінального провадження. Саме так регулюється це питання у кримінально-процесуальному законодавстві інших країн. Так, наприклад, у ст. 60 КПК Республіки Молдова перелічені права потерпілого[6]. Права ж законного представника потерпілого визначені у ст. 78 цього Кодексу. У ст. 50 КПК Республіки Білорусь йдеться про права потерпілого, а у ст. 56 цього Кодексу – про права його законного представника[7]. Права потерпілого вказані у ст. 87 КПК Азербайджанської Республіки, а права його законного представника – у ст. 101 цього Кодексу[8].

Як вже зазначалось, елементами правового статусу учасника кримінального процесу є не тільки його права, а і обов'язки. Однак у ч. 5 ст. 44 КПК йдеться тільки про користування законним представником процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє. Про його обов'язки у цій нормі та інших статтях КПК нічого не вказано. З метою усунення існуючої правової прогалини вбачається за необхідне у окремій статті КПК визначити не тільки права, але й обов'язки законного представника потерпілого. На нього слід покласти такі ж обов'язки, як і на потерпілого, а саме: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття; не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю, а окрім того, обов`язок повідомляти особу, яку він представляє про виклик до слідчого, прокурора чи суду і забезпечити його явку; не перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні шляхом вчинення протиправних дій.

Статус законного представника потерпілого перелічені в законі особи набувають з моменту прийняття владними суб'єктами кримінального провадження відповідного процесуального рішення. Згідно з ч. 3 ст. 44 КПК, про залучення законного представни-

ка слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд – ухвалу, копія якої вручається законному представнику.

Таким чином, очевидним є той факт, що процесуальний статус законного представника потерпілого потребує удосконалення та конкретизації у відповідних статтях КПК.

Список літератури:1. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року. – К. : ПАЛИВОДА А.В. – 2012. – 382 с. 2. Новий тлумачний словник української мови: [у 3-х т.]/ [Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-ге вид., вип. – К.: Аконіт. – 2006. – Т. 3. – 862 с. 3. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник / Скакун О.Ф. – Х.: Консум; Ун-т внутр. дел. – 2000. – 704 с. 4. Бояринцева М. Адміністративно-правовий статус громадян: до питання про склад елементів / М. Бояринцева. – 2002. – № 8. – С. 21–25. 5. Рогатюк К. В. Правовий статус особи: доктринальні аспекти визначення та розуміння / К.В. Рогатюк // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 4. – С. 110-115. 6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова. Кишинев: «Lavialat-Info» SRL. – 2009. – 254 с. 7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. – Минск : Акад. МВД. – 2011. – 332 с. 8. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики. Баку : Юридическая литература. – 2001. – 567 с.

КОЛОДІЙ І. П., *консультант Десятої харківської державної нотаріальної контори, викладач кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін*
Харківський економіко-правовий університет

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРОЦЕДУРА ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ», «КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС» ТА «КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА»

Без сумніву, проблема внесення змін до Конституції набула в Україні помітного значення, і у зв'язку з цим з'являється велика кількість досліджень, які стосуються того чи іншого аспекту внесення змін до Конституції.

© Колодій І. П., 2013